

12. juni 2024

Riksantikvarens forslag til bevaringsstrategi for landbrukets kulturmiljø

Høringsuttalelse fra Akershus fylkeskommune

Jordbruk og skogbruk er fortsatt en betydelig næring i Akershus. Av fylkets areal på 5.891 km² (med ferskvann og øyer) utgjør jordbruk 16,3 prosent av det totale landarealet (mot 3,4 prosent i hele landet). Skogsarealet utgjør 65,1 prosent (mot 37,4 prosent i hele landet).

Det er ca. 7.000 jordbrukseiendommer i fylket (2018). På mange av disse finner man eldre bebyggelse. Fylkets eldste kjente bebodde hus er fra 1614, og det finnes stabbur med datering til 1600-tallet. Hovedtyngden av verneverdige hus i Akershus er oppført fra ca. 1750 og framover. Det er 41 fredede bygninger/anlegg med tilknytning til landbruket. Imidlertid er ikke alle disse aktive landbrukseiendommer i dag. En del fredede bygninger som opprinnelig har vært del av gårdstun er nå fullstendig omsluttet av tettbebyggelse.

Også i Akershus blir gårdsbruk lagt ned. Jordbruksareal blir også omdisponert til andre formål. For eksempel hadde romerikskommunene Ullensaker, Nes, Eidsvoll og Nannestad en samlet omdisponering til andre formål enn landbruk på 10.700 dekar dyrka og dyrkbar mark (2006-2018, tall fra SSB). Det spesielle i Akershus er at nedleggingen av gårder er et resultat av kontinuerlig press for *annen bruk* av arealer som tidligere har tjent jordbruksformål. Kulturlandskapet endres, og landbrukets bygninger forsvinner til fordel for boligområder, næringsparker og større infrastrukturprosjekter (bane og vei). Som del av arealplanleggingen er kommunene oppfordret til å fastsette en grønn grense, som skal avgrense veksten av prioriterte tettsteder (definert i Regional plan for areal og transport) mot omliggende LNF-områder. Resultatet kan bli at verneverdige gårdstun blir liggende inneklemt mellom annen bebyggelse, mens tilhørende jordvei ikke lenger er lesbar som del av et jordbrukslandskap.

Selv der gårdsbruk ikke er nedlagt, har omstillingen av driften gått raskere og kommet lengre i Akershus enn i andre deler av landet. Viktigst er omleggingen fra husdyr til korn. Dette betyr at det er færre akutte utfordringer rundt omleggingen fra båsfjøs til løsdrift (skal slutføres innen 2034), noe Riksantikvaren løfter fram som en utfordring på nasjonalt nivå. Disse problemene har man kjent lenge i Akershus. Mange av landbrukets kulturminner i fylket er bygget for et husdyrbasert landbruk, og egner seg ikke nødvendigvis for kornproduksjon.

Omleggingen fra husdyrproduksjon påvirker også kulturlandskapet. Når beitingen opphører i raviner og annen utmark, gror landskapet igjen. Motsatt krever kornproduksjonen store, sammenhengende arealer. Bakkeplanering av store områder har vært vanlig de siste 50 årene, noe som har endret kulturlandskapet i betydelig grad. Utlekking av jordbruksareal til fritidsbruk er enda en utfordring, for eksempel ved at dyrket mark gjøres om til golfbaner eller ridesentre. I volum er det siste problemet ikke så stort, men det har endret flere viktige tettbebyggelsesnære kulturlandskap, som har hatt stor opplevelsesverdi for mange.

Et annet særtrekk ved Akershus er at skog og utmark er en viktig arena for friluftslivet. Stor befolkningstetthet medfører stort press på populære rekreasjonsområder. Stort volum kan føre til slitasje på sårbar natur og sårbare kulturminner. Men alle turgåerne gir også stort

potensial for å aktivisere og formidle vernede kulturmiljøer i skogen. Omlegging bort fra husdyrproduksjon har ført til at seterdriften langt på vei har opphørt i fylket. Seterbygninger har i mange tilfeller funnet ny bruk knyttet til friluftslivet.

Konkrete innspill til høringsforslaget

Akershus fylkeskommune har tidligere gitt høringsinnspill som også omhandler bevaringsstrategiene generelt. Disse gjentas ikke her, men fylkeskommunen vil understreke at utfordringene som er omtalt i disse også gjelder for den foreslåtte bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljø.

Bevaringsstrategiens overordnede avgrensning omfatter kulturmiljø knyttet til landbruksnæringene jordbruk, skogbruk og reindrift, og annen utmarksbruk som har tilknytning til disse næringene. Den omfatter også andre kulturminner og kulturmiljøer som påvirkes av disse næringenes virksomhet. De utfordringene på nasjonalt nivå som høringsutkastet peker på, er i høy grad til stede i Akershus. Disse har imidlertid lenge vært kjent for kulturminnevernet, i likhet med presset for endring i arealbruk til andre gode formål.

Fylkeskommunen mener det er en gjennomgående utfordring at prioriteringene i strategien ikke framstår som reelle prioriteringer. Eksempelvis heter det at «*Under deltema 2 [jordbrukslandskapet] prioriteres kulturlandskapet og arkeologiske kulturminner i jordbrukslandskapet*», og at «*Under deltema 3 [kulturmiljø i skogen] prioriteres skogbrukets kulturmiljø, arkeologiske kulturminner og skogdrift og kvalitetsvirke.*» Disse vide prioriteringene dekker langt på vei det meste av kulturmiljø under disse temaene.

Bevaringsstrategiens avgrensning og anvendelighet for arkeologien

Landbrukets kulturmiljø spenner fra yngre steinalder til i dag. Kronologisk hører hoveddelen av både jord- og skogbrukende tid i Norge til forhistorisk tid, og sporene herfra er automatisk fredet. Driftsformer, betydning og avhengigheten av jord- og skogbruksprodukter har også endret seg både kronologisk og geografisk mellom ulike tidsperioder og vekstsoner i Norge.

Skillet mellom jordbruk og skogbruk og mellom reindrift og skogbruk må i perioder også antas å ha vært flytende. Flere av bygningene og redskapene brukt i jordbruket og reindriften har krevd særegne kunnskaper om skogdrift, akkurat som når man snakker om båtbygging og andre kystens kulturminner. Skogbruket fram til de siste 500 årenes eksportnæring skiller seg dermed noe ut, som et deltema som er tett innvevd i de andre deltemaene.

Det er en gjennomgående utfordring ved flere av bevaringsstrategiene at kulturminnene er organisert ut fra et næringsperspektiv. I dette tilfellet er det kulturmiljøet knyttet til landbruksnæringene; jordbruk, skogbruk og reindrift. Dette gir god mening for nyere tids kulturminner (fra 1537), der høringsforslaget handler om jord- og skogbrukets egne kulturminner. For de arkeologiske er næringsperspektivet ikke relevant på samme måte. Gjennom forhistorien og langt ut i historisk tid faller oppfattelsen av jordbruk, skogbruk og reindrift utenfor definisjonen av *næringer*. Her endres dermed perspektivet i høringsforslaget: Her er utgangspunktet den moderne landbruksnæringens påvirkning på alle typer kulturminner; ikke bare de jordbruksrelaterte.

Denne perspektivendringen kommer ikke fram før man har lest teksten i sin helhet. Endringen bør beskrives og forklares bedre, og kan presiseres under forordet til deltemaet. Perspektivet kan være hensiktsmessig for de ukjente arkeologiske kulturminnene, men det kan virke forstyrrende når det for eksempel også inkluderer kjente kyst- og høyfjellskulturminner som i dag på grunn av landheving, endret klima og menneskelig påvirkning befinner seg i jordbruksområder eller skog – men som ikke naturlig oppfattes som landbruksnæring.

Akershus fylkeskommune mener dermed man bør se på bevaringsstrategiens bruk av begrepet *næring*, da det spesielt i en forhistorisk kontekst virker begrensende og ikke dekkende for bevaringsstrategiens målsetning.

Roller og ansvar:

I omtalen av regionalt nivå bør det gå fram at fylkeskommunene er myndighet for vesentlige deler av kulturminneloven, og at fylkeskommunens rolle i kommunenes planlegging og byggesaksbehandling er hjemlet i plan- og bygningsloven.

Deltema 1, Bygninger i jordbruket:

Deltemaet beskriver kjente utfordringer for jordbrukets bygninger og bygningsmiljøer. Fylkeskommunen støtter i hovedsak vurderingene, prioriteringene og de foreslåtte tiltakene, men opplever begrepet den førindustrielle gårdens bygninger som upresist. Det kan med fordel presiseres om strategien prioriterer bygninger fra før det store hamskiftet på 1800-tallet, det andre hamskiftet etter andre verdenskrig, eller begge deler.

Strategien omtaler enhetslåven som en spesielt verdifull og truet bygningstype. Som regional kulturmiljøforvaltning er fylkeskommunen godt kjent med dette, og støtter prioriteringen. Strategien påpeker at mange av de tradisjonelle bygningene har gått ut av bruk, på grunn av store endringer i driftsformene på 1900-tallet. Den bør derfor suppleres for mindre uthusbygninger fra både det førindustrielle og den nyere delen av landbruket. En del typer uthus, som bryggerhus, vognskjul, smier og kjoner, er i ferd med å forsvinne. De gjenværende husmannsplassene er også i mange tilfeller utsatt for forfall og sterk endring, og ofte er det bare tufter igjen. Denne typen kulturminner har det tradisjonelt vært mange av i Akershus, men de er nå sterkt truet.

Særlig for enhetslåvene er det behov for å utvikle gode kriterier for utvalg av hva som skal bevares, ettersom det fremdeles finnes et stort antall. Dette bør med under tiltak.

På s. 15 heter det at «*Bygningene har ofte store takflater som potensielt kan utnyttes til for eksempel solcelleløsninger.*» Slike tiltak vil være mulig mange steder, ikke minst ettersom teknologien er i utvikling. For bygninger med høy verneverdi kan de likevel være svært problematiske, også i større landskapssammenheng. En slik generell oppfordring i en bevaringsstrategi til å bruke takflater på denne måten er dermed uheldig, og bør utgå.

Tilleggsnæringer til landbruket, som «Inn på tunet», ulike gårds- og utmarksopplevelser, salg av gårdsmat og møte- og konferansevirksomhet, er vanlig i Akershus, og interessen fortsetter trolig å øke. Mange enhetslåver bygges om til boliger og andre formål. Fylkeskommunen har jobbet med vern gjennom bruk på dette området lenge, og vil fram heve at mange faktorer må spille på lag for å få til vellykket vern og utvikling.

I en del tilfeller skyldes tap av kulturhistorisk verdifulle bygninger at myndighetene krever riving av eksisterende bygninger for å tillate nybygg. Motsatt svekkes viljen til å ta vare på de gamle bygningene dersom det er lett å få tillatelse til å oppføre erstatningsbygninger. Begge problemstillingene bør utredes, for å legge til rette for ombruk av eksisterende bygninger.

Det heter på s. 15 at det trengs flere gode eksempler på landbruksbygninger som er gitt ny bruk. Akershus fylkeskommune støtter dette, og anbefaler at det utvikles veiledninger og eksempelsamlinger. Disse bør favne både mindre tiltak, som små ombygginger, og de større hvor bygningene gis helt ny funksjon – med alt det innebærer. Erfaring tilsier at det er viktig med et spenn av gode eksempler, tilpasset både små og store landbrukseiendommer.

Temaet er særskilt løftet fram i Regional plan for kulturminner i Akershus (2019). Seminaret «Nytt liv i låven» (2018) tok blant annet opp utfordringer knyttet til etablering av ny bruk av eldre landbruksbygninger, rettet mot eiere og kommuner i fylket. Manglende eksempelsamlinger og veiledninger ble trukket fram som en av flere utfordringer. Seminaret ble fulgt opp av Akershus bygningsvernsenters seminar «Lov i låven» (2022), med fylkeskommunen som bidragsyter. Det ble identifisert et behov for tettere samarbeid med Statsforvalteren, landbrukskontorene, kommunene og landbruksorganisasjonene. Akershus bygningsvernssenter spiller fortsatt en viktig rolle som veileder for ny bruk av eldre landbruksbygninger.

Deltema 2, Jordbrukslandskapet:

I høringsnotatet brukes begrepene «jordbrukslandskap» og «kulturlandskap» om hverandre. Kulturlandskap kan imidlertid være mer enn jordbrukslandskap. Dette blir særlig utydelig der det heter at «*Innenfor deltema 2 [jordbrukslandskapet] prioriteres kulturlandskapet (...)*». Fylkeskommunen vil i det følgende forholde seg til *historiske kulturlandskap knyttet til jordbruk*. Riksantikvaren løfter fram relevante problemstillinger for Akershus, men den utfordringen at fylket er et pressområde bør belyses bedre.

Jordbrukslandskapet er ikke en konstant størrelse. Fylkeskommunen har en nullvisjon om tap av dyrkbar mark, men dette betyr ikke at kulturlandskapet blir bevart slik det historisk har vært. Endringer i driftsformen medfører bakkeplanering og sammenlegging av åkerteiger til større arealer, fjerning av åkerholmer og at beitemark tas ut av bruk og gror igjen. Landskapsbildet er hele tiden i endring. Endringene medfører at det blir stadig vanskeligere å oppleve det historiske kulturlandskapet. Ordningen *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* (UKL), som i Akershus omfatter ett område i Nannestad, har vist seg egnet for å nå dette målet, vesentlig fordi det følger med tilskuddsmidler til gårdene som er med i ordningen. Det er derfor avgjørende at virkemidler for å ivareta historiske kulturlandskap samkjøres med de øvrige støtteordningene i landbruket. Dette er virkemiddelintensivt. Eksempelvis forutsetter flere og/eller større UKL at midlene økes tilsvarende, slik at ikke ordningen vannes ut.

16 områder i Akershus er av Riksantikvaren definert som kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA). Det forventes at kommunene tar hensyn til disse i planleggingen. Fylkeskommunen stiller spørsmål ved om KULA-modellen er tilstrekkelig robust for pressområder som Akershus, og om de er samordnet på nasjonalt nivå. Samtidig som Riksantikvaren i 2021 fastsatte hvilke områder i Akershus som skulle ha KULA-status, lanserte andre statlige aktører store samferdselsprosjekter som alle er i direkte i konflikt med KULA:

Ny E16 med Vormå/Glomma-kryssing i Nes, ny firefelts veibru over Glomma ved Fetsund og ny føring av jernbanen på strekningen Kråkstad – Ski (dobbeltspor og planfri innføring av Østre linje til Ski stasjon). Fylkeskommunen opplever ikke alltid å ha tilstrekkelige verktøy til å fremme hensynet til kulturlandskapet opp mot andre samfunnsinteresser. Tydeligere retningslinjer for eksempel for innsigelse hadde vært nyttig.

Et resultatmål i bevaringsstrategien er at flere kulturlandskap med store kulturmiljøverdier er godt bevart og formidlet. Vel så viktig er forsterket oppmerksomhet mot de kulturmiljøer og landskap i Akershus som man allerede har oversikt over, gjennom KULA og andre registreringer. Eldre registreringer bør gjennomgås, kvalitetssikres og forankres i kommunenes planarbeid. Til dette trengs det ressurser. Det må videre utvikles egnede verktøy for forvaltning av de utvalgte kulturhistoriske landskapene, slik at nasjonale og regionale interesser er forutsigbare og ivaretas på en god måte. Fylkeskommunen vil vurdere en gjennomgang av blant annet registreringene *Grøntstruktur Romerike* og *Kulturlandskap Follo*, som begge er et kvart århundre gamle.

Ett av de foreslåtte tiltakene er å legge til rette for at frivillige kan delta i istandsettings- og skjøtselstiltak, i samarbeid med eiere. Som ledd i en formidlingsstrategi kan dette være fruktbart, men bidraget til forvaltningen vil være beskjedent. For eksempel utgjør det største KULA-området i Akershus, Skrukkelia i Hurdal, 134 km². Skjøtsel av slike landskap kan neppe skje gjennom frivillig innsats.

Deltema 3, Kulturmiljø i skogen:

Bruken av skogen skal sees i sammenheng med driftsformer i landbruket og utviklingen av skogbruket. I Akershus har tradisjonelt seterbruk vært mindre vanlig, og det som var er avviklet i takt med omleggingen fra melkeproduksjon til korn. Utmarka brukes fortsatt til beite noen steder. Marginale husmannsplasser i skogen er for det meste forlatt, men har i en del tilfeller fått ny bruk som hytter. Bevaring av driftsbygningene er uansett en utfordring.

I skogbruket drifter to store aktører store, sammenhengende skogarealer nord og vest i fylket. Disse disponerer plasser og bruk i marka som leies ut til egne arbeidere, men også til organisasjoner og privatpersoner. Slik opprettholdes en bruksstruktur som nok ellers hadde blitt avviklet. Disse godsene kan føre sin historie tilbake til 1700-tallet, og er i seg selv av stor kulturhistorisk interesse, med en infrastruktur av veier, fløtningsdammer, kullmiler, m.m. Akershus deler viktige deler av dette kulturmiljøet med Oslo.

Endringene i bosetting og bruk av skogen betyr ikke at skogen ikke er i bruk. Friluftslivet er viktig i fylket, med et godt utbygget system av stier og turveier. Fylkeskommunens arbeid med friluftsliv strekker seg fra å stimulere til friluftsliv og ivaretagelse og utvikle arealer for friluftsliv, veilede og bidra til å bygge opp kompetanse i kommunene på friluftslivsfeltet og ivareta forvaltningsansvaret for statlige sikrede friluftslivsområder. Fylkeskommunen anbefaler at fylkeskommunen tas med under interessenter og aktører, for å få med de virkemidlene dette fagfeltet har å by på.

Kulturminner er ofte mål for turer i nærmiljøet, og kan spille en viktig rolle i kanalisering av ferdsel i utmark. Friluftsliv og friluftslivet ferdselsårer er stier og løyper som ofte følger gamle tråkk og ferdselsårer. Det omfatter både pilegrimsleden og gamle stier og tømmerveier som kobler sammen dagens bebyggelse og kulturminner i skog og mark.

Fylkeskommunen anbefaler at man ser bevaringsstrategien i sammenheng med friluftslivsfaget satsinger og kunnskapsgrunnlag. Prosjekt «Friluftslivets ferdselsårer» er en nasjonal satsing fra Miljødirektoratet, der kommunen lager gode temaplaner for merkete og skiltete stier og løyper og tilhørende målpunkt. Prosessen bygger på medvirkning og tverrfaglig samarbeid, både i kommunene og sammen med frivillighet fra mange felt. Temaplanene trekker på viktige kunnskapsgrunnlag som «Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder», «Turutedatabasen», «Statlig sikrede friluftslivsområder», regional friluftslivskartlegging og andre relevante kunnskapsgrunnlag, slik som Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden.

I tillegg til å drøfte kanalisering, ivaretagelse og utvikling av friluftslivsområder har temaplanene en tiltaksplan som legger grunnlag for å søke spillemidler til tilrettelegging. Istandsetting av dagsturhytter er eksempel på dette. Det kan søkes midler til istandsetting av skogskoier, der disse tilfredsstiller kravene til dagsturhytte.

Arbeidet med å kartlegge skogbrukets kulturmiljøer bør også sees i sammenheng med og trekke på det som allerede ligger i kartlagte og verdsatte friluftslivsområder og turrutedatabasen. Spesielt viktig her er kartleggingen av «Friluftslivsområde type», der «Særlige kvalitetsområder» omfatter landskap, natur- eller kulturmiljø som har helt spesielle opplevelseskvaliteter eller som har spesielt stor symbolverdi. Kartlagene er tilgjengelige gjennom Naturbase.no, under kartlagte friluftslivsområde - type.

For kulturmiljøer som seterbygninger og marginale husmannsplasser inne i skogen kan ny bruk knyttet til friluftsliv være en god mulighet. Slik kan bygninger som det eller er vanskelig å finne ny bruk til ivaretas, uten at tilpasningen går ut over kvalitetene man ønsker å bevare.

Arkeologiske utfordringer knyttet til deltema 2 og 3:

Akershus fylkeskommune deler Riksantikvarens vurdering av at automatisk fredete kulturminner utsettes i større grad for påkjenninger fra tyngre maskiner og tiltak i jord- og skogbruk, og at de påvirkes direkte av klimaendringer og av tiltak satt i verk for å motvirke konsekvenser av endrede klimaforhold. I Akershus knyttet dette i stor grad til omleggingen til korndyrking og ønsket om større sammenhengende dyrkbare arealer, samt at økte tilskudd til drenering medfører flere hydrotekniske tiltak på jordbruksarealene enn tidligere.

Akershus fylkeskommune har hatt stort fokus på registrering av ikke kjente automatisk fredete kulturminner i områder som påvirkes av slike tiltak. Tall fra Riksantikvarens kartlegging av arkeologi i dreneringssaker fra desember 2023 viser at kommunene oversender færre enn syv prosent av slike saker til fylkeskommunen. Erfaringsmessig er det stor sannsynlighet for funn i disse områdene. Fylkeskommunen krevde arkeologisk registrering i 55 prosent av sakene som ble oversendt til vurdering i perioden 2020-2023, og fant nye fredete kulturminner i 85 prosent av dem. Normtallet for funnprosent på nasjonalt nivå var under 40. Dette viser at moderne dreneringstiltak i dyrket mark påvirker en stor mengde automatisk fredete kulturminner i Akershus, og at det sannsynligvis også er store mørketall med tap av ikke kjente fredete kulturminner.

Fylkeskommunen er også enig i at mangelfulle eller utdaterte data er den største utfordringen for bevaring av kulturminner i dagens skogsområder, både når det gjelder nøyaktighet i

kartfesting og i beskrivelsen av hva kulturminnet faktisk består av. De større aktørene innenfor hogst bruker gjerne det nasjonale kulturminneregisteret Askeladden, og laster ned data til sin hogstmaskin. Unøyaktige eller manglende data for kjente kulturminner kan da medføre økt tap/skadeomfang, ettersom det kan gi et feilaktig inntrykk av at et gitt område er tomt for kulturminner. Oppdatering av kulturminnedata i skog bør derfor være et prioritert satsningsområde. Høringsforslaget nevner riktignok kartlegging av kjente og ikke-kjente fredete og verneverdige kulturminner i jordbrukslandskapet som mulig tiltak, men uten å gjøre det klart at det vil kreve ressurser langt ut over det som er tilgjengelig i dag.

De fleste arkeologiske kulturminnene i skog, både automatisk fredete og etterreformatoriske (herunder de nasjonale minoritetenes kulturminner), er imidlertid trolig fremdeles ukjente. Innmelding av planlagte hogstområder eller andre tiltak i skog til fylkeskommunen, slik at man kan gjennomføre arkiv-/kildesøk (for eksempel LIDAR-scanninger), vil avhjelpe betraktelig.

De største utfordringene knyttet til bevaring av både kjente og ukjente arkeologiske kulturminner i jord- og skogbruket er fraværet av et nasjonalt system for oversendelse av relevante saker fra kommunene, samt utilstrekkelige statlige midler for arkeologiske undersøkelser av mindre, private tiltak i landbruket.

Arkeologiske kulturminner omtales som prioriteringsområder under deltema 2, jordbrukslandskapet og deltema 3, kulturmiljø i skogen. Beskrivelsene omhandler imidlertid gjennomgående kun automatisk fredete kulturminner, og ikke etterreformatoriske arkeologiske kulturminner. Det er svært uheldig at etterreformatorisk arkeologi ikke kommer tydeligere fram. Disse kulturminnene representerer et enormt kunnskapspotensial og ressurs for formidling og bevaring av kulturlandskap. Et fokus på etterreformatoriske arkeologiske kulturminner kan gi økt kunnskap, spesielt i kartleggingen av kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter og kulturminner i utmark.

De nasjonale minoritetenes kulturminner og kulturmiljø i jordbruket har ikke alltid satt spor etter seg i form av bygninger og anlegg, men arkeologiske kartlegginger kan avdekke spor under bakken etter skogfinske tufter og dyrkningsarealer, taternes liggeplasser og så videre. Mens vi for eksempel ikke kjenner noen stående bygninger med røykovn på de tradisjonelt skogfinske gårdene i Akershus, er det eksempler på tufter med rester etter røykovner. I slike tilfeller er de arkeologiske kulturminnene svært viktige, og dokumentasjon og formidling av de disse kan være med på å synliggjøre kulturtrekk som ikke er bevart i de stående bygningene. Dette gjelder også i områder hvor det ikke lenger er stående bygninger på historiske setrer og gårder. Her er mye kunnskap og stort formidlingspotensial, og mange steder hvor kulturlandskapet med det biologiske mangfoldet kan bevares selv om husene på setrene/gårdene kun er bevart som tufter eller forsvunnet.

Akershus fylkeskommune har ved noen anledninger foretatt arkeologiske overflaterregistreringer av seteranlegg og skogfinske gårder, som i det vedtaksfredete anlegget Mikkeldrud i Aurskog-Høland. Her ble det påvist ødeåkre (svedjeåkre) og tufter i det som nå er utmark, og helheten av kulturminnet ble dokumentert i større grad enn ved å fokusere kun på dagens stående bygninger og arealbruk. Samme metodikk har også vært brukt til å dokumentere oppgangssager og kverner/møller ved Byåa i Rælingen.

Både de automatisk fredete og de etterreformatoriske arkeologiske kulturminnene må inkluderes for å forstå og bevare betydningen og helheten i landskapet. Det som står i høringsforslaget om helhet og sammenheng blir ufullstendig når etterreformatoriske arkeologiske kulturminner utelates. Disse har svakt vern i dag, og betydningen bør løftes fram, gjerne under henvisning til den europeiske konvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarven (Vallettakonvensjonen). Det bør også synliggjøres at etterreformatoriske arkeologiske kulturminner kan fredes etter kulturminneloven § 15 og 19.

Riksantikvarens eksempler på aktiviteter og tiltak knyttet til arkeologi

Bevaringsstrategien gir eksempler på aktiviteter og tiltak. Det presiseres at disse fastsettes når bevaringsstrategien er vedtatt. Fylkeskommunen har likevel kommentarer til noen av dem.

Fylkeskommunen støtter eksemplene på aktivitet og tiltak under deltema 2, jordbrukslandskapet. Økt kartlegging, økt kunnskap hos grunneiere, økt samarbeid med grunneiere og jordbrukskontorer og kvalitetssikring av allerede eksisterende data for kjente kulturminner er åpenbart viktig. Derimot bør ordlyden i to av eksemplene ses nærmere på.

Under deloverskrift *Bevaring og bruk* omtales det å identifisere de *viktigste* automatisk fredete kulturminnene som er truet av moderne jordbruksdrift, med tanke på å sikre dem ved arkeologiske undersøkelser eller bevaring på stedet. Med dagens lovverk er imidlertid alle automatisk fredete kulturminner viktige, og det finnes ikke et system for å skille enkelte automatisk fredete kulturminnetyper fra andre i nivåer av viktighet. Her vil det også være betydelig divergerende meninger i fagmiljøet om hvilke kulturminnetyper som er de viktigste.

Under deloverskriften *Kunnskap og kompetanse* foreslås å kartlegge kjente og ikke-kjente, (automatisk) fredete og verneverdige, kulturminner jordbrukslandskapet. Som omtalt ovenfor har Akershus fylkeskommune hatt særlig fokus på å kartlegge ukjente automatisk fredete kulturminner som vil bli påvirket av tiltak i jordbrukslandskapet. Tallene viser likevel at sannsynligvis avdekkes og kartlegges kun en brøkdelen av de ukjente automatisk fredete kulturminnene som blir berørt. Omfanget og det iboende kunnskapspotensialet er svært stort. Samtidig vil både selve kartleggingen og saksbehandlingen kreve svært store ressurser. Fylkeskommunen er positiv til slik kartlegging, men for at bevaringsstrategien skal være i nærheten av realisme må det prioriteres nærmere på enten sakstype, landskap eller kulturminnetyper.